

LA
DESAMORTITZACIÓ
ECLESIASTICA
A L'URGELL
(1838-1851)

Per Carme Solsona i Sorrosal

13

DESAMORTITZACIÓ ECLESIASTICA A L'URGELL (1838-1851) ¹. INTRODUCCIÓ

La desamortització de béns del clergat fou la mesura més espectacular empresa pels liberals. A hores d'ara és inútil afegir noves aportacions a la discussió sobre el fenomen desamortitzador. Estudis com els de Germán Rueda ² ho han deixat prou clar. D'altra banda tampoc no cal endinsar-se en disquisicions derivades de si fou o no la mesura més encertada, o bé si s'aplicà en el moment més adient. Cal emmarcar la desamortització dins el procés complex que els historiadors anomenem revolució liberal. Sovint hom acostuma a confondre el caràcter revolucionari de les desamortitzacions tot afegint que els beneficiaris foren els burgesos i els hisendats. Però no hem d'oblidar que una de les característiques d'aquesta revolució liberal és la instauració d'una nova definició del concepte de propietat. Ara bé, convé matisar per què aquests nous propietaris que acceptaren les lleis desamortitzadores i per tant la venda de terres, la redempció de censos eclesiàstics, que havien aconseguit recuperar béns de causes pies i de beneficis... Per què van permetre que no s'encetés el projecte de redempció de censos emfitèutics laics? És clar que molts hisendats eren emfiteutes i censataris de l'Església i per tant havien redimit els seus censos a bon preu i havien passat a ser propietaris plens, però alhora van aconseguir mantenir-se com a senyors dels seus emfiteutes. La desamortització, com qualsevol altra mesura burgesa, tenia un clar sentit de classe.

Amb Josep Bonapart s'havien venut terres, amb el Trienni Liberal també, però sempre hi havia l'angoixa de què podia passar amb aquells béns adquirits. Mendizábal va assegurar aquells béns als seus compradors, els va assegurar la propietat.³ Paraula màgica pel nou ordre burgès. Aquest ordre burgès tindrà l'elegància de tractar bé la noblesa, no oblidem que després del decret de 1837 abolint els senyorius la calma fou l'element més notable. Això per una banda, i per l'altra, també sabrà simpatitzar amb els qui volien sintonitzar amb el nou ordre emergent (petits propietaris locals), però ja veurem aquest cas amb més detall. Potser, de moment, més que afavorir la productivitat de la terra ⁴ es tractava de tenir-ne molta.

Si Mendizábal posa a la venda les propietats del clergat és precisament per la seva idea de no atacar la propietat privada. A més, si aquests béns es posaven a la venda en subhasta pública, en teoria tothom hi podia acudir. Així va prendre contacte amb els rics, però que no eren prou rics perquè no tenien béns, sinó diners. Amb tot va aconseguir reunir gent fidel a la seva causa liberal; ara bé, si a més pretenia dur a terme una reforma agrària el cas ja és bastant més difícil. A partir d'aquest moment és quan fruirien els seus detractors. Però Mendizábal tenia la idea molt clara, si la venda de terres li servia per pagar despeses de guerra i a més per atreure gent al seu partit el cas estava guanyat. La relació deute públic-desamortització és força correcta, pensem que es tracta d'una mesura liberal duta a terme en condicions extraordinàries.⁵

D'altra banda, després de la crisi del set-cents el capital anà perdent opcions d'inversió: la depreciació de vals reials, l'encariment del preu de la terra a causa de les restriccions de l'oferta... És clar, davant aquesta situació per què no s'optava per una solució, diguem-ne, "jovellanista": incrementar la productivitat? La raó és precisament l'essència de la revolució liberal: calia accedir a la propietat.

El que ens ha d'interessar de la desamortització com a realitat jurídica no és solament el fet de posar en circulació allò que encara resta amortitzat, sinó el fet de voler garantir la consolidació d'un nou tipus de propietat: la capitalista. La revolució liberal es proposa, principalment, eliminar les diferents formes de propietat imperfecta de la terra per convertir-la en propietat total. En l'aspecte econòmic reclama l'abolició de les formes tradicionals de les relacions socials, amb la garantia de la inviolabilitat de la propietat privada, transformant-la per tal que sigui lliure, és a dir, comercialitzable (ni vinculada ni amortitzada).⁶ Així es consolidarà la nova propietat. Ara bé, cal saber com sintonitzarà amb els possibles receptors d'aquests béns.

DESAMORTITZACIÓ A L'URGELL

Amb cert retard respecte a la resta d'Espanya, el mes de juny de 1838 es posaven a la venda els béns de la desamortització de Mendizábal a Lleida. Les vendes durarien fins al 1849, malgrat algunes subhastes celebrades durant el 1850. Tanmateix nosaltres varem fixar el termini de finalització el 1851⁷, quan se signava el concordat amb la Santa Seu i per tant ja tota intenció de venda expirava.

L'Església perdia en aquesta comarca 166 finques, de les quals 147 eren finques rústiques adquirides per sengles compradors i 19 eren finques urbanes. Tot plegat a l'Urgell es desamortitzaren 2.250,2 jornals de terra, taxats en 1.684.835 rals i rematats en 3.144.623 rals. A més hi podem afegir els guanys de tots els censals subhastats que no foren ni adquirits ni redimits i que Hisenda ara passaria a cobrar: 3.252.331 rals. En canvi la venda de censos emfitèutics i d'arrendaments no hi afectà gairebé gens. Indubtablement aquesta xifra no canviaria l'estructura del camp urgellenc, més aviat contribuï a ratificar el procés de microparcel·lació de la propietat, que ja era prou evident.

Una vegada esbrinats sengles raonaments, diguem-ne, teòrics ja podem ocupar-nos de les particularitats de la desamortització pròpiament dita. Tractarem per separat els tres tipus de béns subhastats: les finques rústiques, les urbanes i els censals. És clar que convé no oblidar que, a més, la desamortització podia comportar tota una ampla gamma d'avantatges, per exemple fer-se amb la propietat de les terres d'un benefici que s'havia concertat feia anys; o bé recuperar uns arrendaments o uns drets que cobrava l'església i l'Estat subhastà. Sovint aquestes matisacions s'obliden i és una llàstima. A l'Urgell tenim el cas de l'hereu Marlet de la Novella, que aconseguí recuperar uns drets de la seva heretat que estaven en mans de l'orde santjoanista des de feia anys.

FINQUES RÚSTIQUES

L'orde religiós més ric era precisament forani, el monestir de Poblet. Les terres més cobejades eren les hortes de regadiu, que també tingueren una cotització més elevada. De fet els seus rendiments eren més importants. Les terres del clergat regular eren de millor qualitat que les del clergat secular. Sovint ens hem preguntat si les terres del clergat eren millors o pitjors que la resta de terres conreables a l'Urgell. Certament tot fa pensar que eren força semblants. Pel que fa al conjunt, es tracta de terres de secà i de petites dimensions,⁸ però l'excepció ve donada per set finques que ja reuneixen 1.226 jornals.⁹ És un fet comprovat a l'Urgell la convivència entre la microparcel·lació i la macroparcel·lació.¹⁰ A la microparcel·lació s'hi afegeix l'elevat preu de la terra.¹¹ Les finques desamortitzades són cares, almenys si es confiava que les comprés el grup social que les treballava; a més, els seus rendiments no eren més alts que els de la resta de terres. En canvi els censos emfitèutics¹² urgellencs no deurién ser adquirits en aquesta desamortització, o potser ni subhastats; en qualsevol cas no s'anunciaren.

En el següent quadre exposo els ordes religiosos afectats per la subhasta de tot tipus de béns.

QUADRE 1. Ordes religiosos desamortitzats

Orde religiós	terra/jornals	finques	taxa/rals	remat/rals
Agustins Tàrrega ¹³		6	82.300	201.000
Carmelites Tàrrega		4	14.500	52.000
Dominics Ciutadilla	25	13	81.666	140.200
Franciscans Agramunt	4	3	59.968	90.168
Franciscans Bellpuig	4	2	6.300	6.300
Mercedaris Agramunt	168	18	108.446	156.582
Mercedaris Tàrrega	36,50	15	98.723	180.894
Monges Vallbona	21,50	3	23.270	56.620
Trinitaris Anglesola	161	23	183.395	218.966
Monestir Poblet	1.496	8	1.061.000	2.114.000
Curat Atmella Tàrrega	41	12	No-taxada	
Curat Belianes	0,20	1	No-taxada	
Curat Ciutadilla	50	9	6.700	14.190
Curat Claravalls	22	5	No-taxada	
Curat Castellserà	4	2	No-taxada	
Curat Nalec	8	2	No-taxada	
Curat Puigvert Agramunt	11	3	No-taxada	
Curat Sant Martí de Maldà	8,50	4	20.572	21.246
Curat Tornabous	26	11	No-taxada	
Curat Vallbona	1	1	No-taxada	
Curat Vilagrassa	34,50	26	27.852	62.799
Comunitat preveres d'Agramunt	6,50	1	No-taxada	
Comunitat de Belianes	0,20	1	320	370
Comunitat de Rocafort de Vallbona	4,50	2	7.553	11.233
Congregació dels Dolors de Bellpuig	17	1	No-taxada	
Rectoria de Rocallaura	44,50	9	16.608	17.365
Benefici dels Dolors de Bellpuig	16,50	3	No-taxada	
Confraria Sant Esteve de la Fuliola	2	2	No-taxada	
Comanda Santjoanista Barbens	39,50	13	No-taxada	

Convé observar detalladament l'estructura de la propietat dels béns subhastats. Bàsicament cal no oblidar que segons la mostra de terres desamortitzades hom pot pensar que a l'Urgell predominaven les finques molt petites i els grans latifundis. Efectivament si observeu el quadre 2 hom pot veure que el 70% de les parcel·les són molt petites, mentre que a l'altra banda, poques peces ja s'enduen el 62% de les terres desamortitzades. La relació jornals/parcel·la és totalment inútil perquè les grans finques ens han desvirtuat l'estadística. No pretenc pas extrapolar aquests resultats a la resta del camp urgellenc, però podia no anar-hi gaire lluny.¹⁴ Tanmateix si hi volem afegir una valoració podem pensar que potser una parcel·lació de les grans finques hauria millorat els resultats de la desamortització en el sentit d'afavorir a un nombre més elevat de compradors. Ara bé, s'hauria construït el canal d'Urgell sense la intervenció d'aquest capital aportat per la burgesia forània?

No solament és important l'estructura de la propietat, també cal aturar-se davant l'estructura de l'explotació. Segons la mostra de les terres desamortitzades predomina el contracte de parceria i l'arrendament en metàl·lic, potser tant com l'establiment.

QUADRE 2. Estructura de la propietat de les finques del clergat

Terra	n. finques	%	jornals	%	j/f
0-5	117	70,48	225	10,00	1,92
5-10	26	15,66	204	9,06	7,84
10-15	10	6,02	96	4,27	9,60
15-20	4	2,41	180	8,00	45
20-25	1	0,60	26,50	1,18	26,50
25-50	3	1,81	116	5,15	38,66
50-100	0	0	0	0	0
Més de 100	5	3,01	1.403	62,34	280,60

CENSALS

El censal és un préstec legal per un temps indefinit, que es pot tornar sempre que es vulgui i quan es vulgui, sota la hipoteca de tots els béns o d'alguna finca en particular.¹⁵ A la comarca de l'Urgell es posaven a la venda 2.110 censals¹⁶ pertanyents a 48 cases de religiosos censalistes. El clergat regular en aquell moment comptava amb 476 censals prestats, i el clergat secular amb 1.634 (més els desconeguts). La xifra total de capital empenyorat era de 3.252.331 rals, dels quals 916.466 pertanyien al clergat regular i la resta, 2.335.865 rals, al clergat secular. Fem una primera reflexió: si ho comparem amb el total de la província de Lleida veurem que els censals urgellencs suposaven el 19,49% dels censals de Lleida i empraven el 13,65 del total del capital prestat a la província. Fixem-nos en principi en el quadre 3, corresponent als censataris. Només un 7,48% dels endeutats ho estaven molt (devien el 42,78% del capital prestat) i en canvi el 69,84% dels deutors no arribaven als 2.000 rals. Es pot afinar una mica més: el 20,85% dels deutors havien demanat entre 1.000 i 2.000 rals. Les xifres baixes i molt baixes eren poc freqüents.

En qualsevol cas, si anem a raure als extrems els capitals demanats van de 3 rals a 4.100 rals.¹⁷

El quadre 4 corresponent als censalistes mostra una extraordinària concentració, veiem com solament tres cases dominaven el 49,17% de tot el capital prestat, i onze el 79,44%; la resta solament movia xifres reduïdes, entre 5 i 15.000 rals.

QUADRE 3. Censataris

VALOR EN RALS DELS ENDEUTATS	% DEUTORS	% CAPITAL QUE DEUEN
0-100	7,287	0,198
101-200	7,085	0,539
201-300	7,287	0,950
301-400	5,465	0,962
401-500	6,275	1,437
501-750	8,704	2,835
751-1.000	6,882	3,138
1.001-2.000	20,850	14,612
2.001-3.000	13,967	17,024
3.001-4.000	8,704	15,555
+4.001	7,48	42,789

QUADRE 4. Censalistes

VALOR EN RALS DELS PRESTAMISTES	% PRESTAMISTES	% CAPITAL PRESTAT
0-5.000	7,3	0,256
5.001-10.000	19,51	2,027
10.001-15.000	17,07	2,967
15.001-30.000	9,75	3,036
30.001-60.000	12,19	5,939
60.001-90.000	7,31	6,329
90.001-200.000	19,51	30,269
+200.001	7,31	49,173

FINQUES URBANES

La xifra total de finques urbanes subhastades era de dinou. Les finques venudes es podrien classificar en dos tipus: les dedicades a habitatge (cases) i les que comportaven una sèrie d'ingressos econòmics (forns, molins d'oli i molins de farina, dels quals a l'Urgell no se'n subhastà cap). Cal destacar els convents dels franciscans d'Agramunt, dels dominics de Ciutadilla i dels franciscans de Bellpuig. Cases, corrals, palleres i forns dels mercedaris i dels agustins de Tàrraga situats en aquesta ciutat. A més de dues cases-castell, una a Belianes, pertanyent a l'orde de Sant Joan de Jerusalem, a la comanda de Tornabous, i l'altra a Verdú, pertanyent al monestir de Poblet. El preu de les cases ratllava els cinc mil rals fins arribar al preu dels convents, que sortien taxats per seixanta mil rals i podien arribar a rematar-se per dos-cents mil, per bé que part d'aquests diners van ser dedicats a equípaments.

COTITZACIÓ

El regateig habitual en tota subhasta podia fer pujar més o menys el preu de la parcel·la. De fet les finques més cobejades es remataren ràpidament, mentre que les altres trigaven de vegades uns anys, i naturalment anaven destinades a un tipus de comprador ben diferent a l'anterior. De fet la demanda de terres anà d'acord amb el preu de taxació, les mides de les parcel·les i la qualitat. En cas d'ésser una peça urbana s'apreciaven els molins i les cases de certa grandària. Aquests factors, i per aquest ordre, determinen l'actitud dels compradors fins a configurar el conjunt de les vendes. En aquestes subhastes hom podia pagar en metàl·lic o bé en vals reials. Són prou conegudes les oscil·lacions que patiren les cotitzacions dels vals d'aquells temps. De tota manera hem d'acceptar que, malgrat els períodes de depreciació i de revalorització, el pagament en vals era sempre més favorable que el pagament en metàl·lic, alhora que permetia als possessors d'aquests tipus de documents tornar-los a endossar a Hisenda. Mitjançant aquest tipus de pagament a l'Urgell es realitzaren prop del 90% de les vendes.

La cotització mitjana fou de 167%, i a la resta de la província de 184,66%. En canvi és una comarca força homogènia pel que fa a les cotitzacions, essent l'excepció les poblacions de Barbens, Ciutadilla (les peces dels dominics arribaren a la xifra de 388), la Fuliola i Vilagrassa.

BENEFICIARIS

En total accediren a la propietat de les finques religioses 48 persones –entre elles algunes societats–, que en feren l'adquisició directament o mitjançant intermediaris. La gamma d'intermediaris és variada, podien ser habituals o bé ocasionals, és a dir, amics, parents i socis dels compradors. Entre els grans beneficiaris no hi manquen les grans famílies lleidatanes ni les barcelonines; noms com els Girona, els Mestres, o bé els propietaris locals com els Puig, els Huguet, els Monfà, a banda de tota una colla de compradors de peces discretes, però importants a l'hora d'avaluar els resultats. De fet, la concentració de propietats és força simptomàtica; pensem que un sol comprador adquirí la meitat de tot el subhastat,¹⁸ tres compradors una quarta part,¹⁹ i la resta, 44 compradors, una octava part, a banda dels béns tornats al clergat.²⁰

El fet que els beneficiaris fossin els burgesos i els propietaris,²¹ i que tard o d'hora un grup for-neix de gent l'altre (sovint alguns comerciants acaben identificant-se com a hisendats), ens mostra una aliança entre la classe agrària i la burgesia industrial o comercial. S'estava gestant el procés d'inserció agrícola en l'òrbita de l'economia de mercat. Una de les idees més clares de la burgesia fou examplar el seu patrimoni; quan això no fou així, afavorí altres grups.²² Així intentava harmonitzar

QUADRE 5. Valors de les vendes en rals de billó

Valor remat	n. finques	%	extensió	%	n. prop.	%
0-500	9	5,42	6	0,27	0	0
500-1.000	18	10,84	37,70	1,68	0	0
1.000-2.000	22	13,25	59	2,62	1	2,08
2.000-5.000	44	26,51	91,50	4,07	14	29,17
5.000-10.000	26	15,66	133,50	5,93	9	18,75
10.000-20.000	18	10,84	103	4,58	7	14,58
Més de 20.000	29	17,47	1.820,20	80,88	17	35,42
Total rals	166	100	2.250,50	100	48	100

amb aquests altres grups i acostar-los a l'estat burgès. Al capdavant si la burgesia no hi participà més activament és una conseqüència del tipus de finques posades a la venda.

És difícil seguir observant aspectes dels compradors sense saber res de la seva composició social. Entre els beneficiaris predomina la burgesia, sigui comerciant o industrial, o bé els hisendats rurals, que a la llarga també estan entrampats amb sengles negocis d'arrendaments. Vegeu-ne els més destacats:

QUADRE 6. Professions dels compradors

Compradors	diners esmerçats	població	professió
Alió, Josep Ignasi	42.666	Lleida	advocat ²³
Amenós, Josep	2.332	no consta	no consta
Arovitg, Pau	23.563	Tàrraga	tractant ²⁴
Ballart, Antoni	11.233	Blancafort de Vallbona	pagès
Bellus, Manel	6.666	Sant Martí de Maldà	diputat
Bonastre, Josep	5.600	Vilagrassa	pagès
Bonet, Magí	4.166	Tàrraga	no consta
Bonet, Pau	3.966	Tàrraga	no consta
Cabrol, Antoni	3.870	Belianes	pagès
Camps, Albert	106.833	Lleida	negociant
Canes, Josep	65.000	Tàrraga	industrial
Capella, Tomàs	24.000	Barcelona	comerciant
Carulla, Antoni	17.900	Tàrraga	industrial
Castellà, Ramon	2.000	Agramunt	pagès
Clavé, Joan Baptista	194.000	Barcelona	negociant
Companys, Josep	48.550	El Tarròs	pagès
Fontanet, Josep	4.700	Tàrraga	pagès
Gelonch, Josep	30.000	Lleida	no consta
Girona, Ignasi	99.465	Barcelona	negociant
Hernández, Francisco	4.500	Lleida	procurador ²⁵
Huguet, Josep - Monfà, Francesc	14.580	Guissona-el Bullidor ²⁶	
Iglesies, Josep	13.632	Agramunt	pagès
Jordana, Cándido	25.300	Cervera	serraller
Jover, Francisco	5.000	Tàrraga	advocat

Compradors	diners esmerçats	població	professió
Llovet, Miquel	1.920	Cervera	propietari
Mercè, Ramon	2.432	no consta	no consta
Mestres, Jaume	1.565.732	Barcelona	comerciant ²⁷
Mestres, Ramon	125.850	Agramunt	comerciant
Mias, Pere	45.500	Tàrrega	comerciant?
Minguell, Antoni	3.800	Barbens	pagès
Morera, Josep	4.900	Lleida	comerciant
Perelló, Antoni	81.133	Vilagrassa	comerciant
Pla i Sancho, Joan	3.640	Tàrrega	procurador ²⁸
Pons, Jaume	17.700	Bellpuig	pagès
Porta, Ramon	151.200	Cervera	pagès
Puig i Coll, Gaietà	80.220	El Talladell	moliner d'oli
Puig i Coll, Joan	643.000	Agramunt	comerciant
Riera, Salvador	9.400	Bullidor	pagès
Roca, Domènec	5.600	Vilagrassa	pagès
Solà, Ramon	5.480	Tàrrega	arrendatari
Sostres, Tomàs	9.225	Tàrrega	no consta
Tomàs, Sebastià	4.000	Vilagrassa	pagès
Torres, Jaume	11.700	El Tarròs	pagès
Torrents, Josep	2.130	Agramunt	pagès
Tubau, Manuel	3.600	Lleida	escrivà ²⁹
Valls, Miquel	6.366	La Guàrdia	no consta
Valls, Ramon	9.020	La Guàrdia	no consta
Vicens, Benet	14.500	Madrid	negociant

Ara bé, quan es va comprar més finques i quan es va comprar més terres? Es va comprar més extensió de terra el 1839 quan van ser adquirides les grans finques del monestir de Poblet; però es van comprar més finques el 1843, poc després de les lleis d'Espartero, quan es donava més facilitats als petits compradors per pagar en vint pagues, i no en vuit com les lleis de Mendizábal. Malgrat tot, la diferència tampoc no és molt important, la qual cosa confirma quin grup social serà el receptor d'aquests béns.

QUADRE 7. Anys de més vendes

Anys	jornals	%	n. finques	%	taxa	remat	capitalit
1838	62	2,75	7	4,22	54.689	56.833	
1839	1.062	47,19	36	21,69	932.819	1.955.364	
1840	562	24,97	21	12,65	494.250	923.972	
1841	52,50	2,33	4	2,41	25.765	19.465	
1842	52	2,31	29	17,47	25.327	67.059	
1843	151	6,71	39	23,49	117.428	121.930	67.957
1844	114	5,07	17	10,24	34.557		35.798
1845	25	1,11	1	0,60			
1846	0	0	0	0			
1847	0	0	0	0			
1848	170	7,55	12	7,23			
Total	2.250,5	100	166	100	1.684.835	3.144.623	103.755

De les vint poblacions més afectades per la desamortització en trobem tres que ja reuneixen prop del 60% de les terres subhastades: són la Fuliola, Anglesola i Castellserà, on, és clar, hi havia els grans latifundis del monestir de Poblet. Sovint aquest orde religiós ens ha estat distorsionant totes les conclusions. Vegeu-ne el resum:

QUADRE 8. Poblacions amb finques desamortitzades

Poblacions	jornals	Poblacions	jornals
Agramunt	235,2	Puigvert d'Agramunt	22
Anglesola	396	Rocafort de Vallbona	5
Barbens	82,50	Rocallaura	44
Belianes	0,20	Sant Martí de Maldà	13
Bellpuig	125	Tàrrega	142
Castellserà	311	Tornabous	15,50
Ciutadilla	82,50	Vallbona de les Monges	1
Claravalls	22	Verdú	0,60
La Fuliola	697	Vilagrassa	34
Ivars d'Urgell	14		
Nalec	8	Total	2.250,50

En síntesi, la desamortització ha suposat per damunt de tot un canvi radical en la naturalesa de la propietat; per això solament ja mereix el qualificatiu de revolucionària. D'altra banda, contribueix a mantenir el ritme dels canvis que ja s'havien observat en l'estructura de la propietat i en la de l'explotació. La burgesia ha estat la gran beneficiària d'aquesta revolució que, a la llarga, és la seva.

Voldria incidir en la necessitat d'aquest element burgès a l'hora de plantejar-se el projecte de la construcció del canal d'Urgell. Hem vist que la terra urgellenca pertanyia a foranis des de feia segles; la desamortització va seguir amb aquest comportament; res no canvià. Ara bé, els nouvinguts tenen una mentalitat nova. Empíricament aquest capital forani atret per la venda de terres solucionaria el problema de la construcció del canal. Potser per això solament la desamortització a l'Urgell ja tingué conseqüències positives.

1. L'article correspon a la meua tesina de llicenciatura llegida el mes de novembre de 1983, quan el Pla d'Urgell encara formava part de la comarca de l'Urgell.
2. RUEDA, Germán: *La desamortización de Mendizábal y Espartero en España*, Ed. Cátedra, Madrid, 1986.
3. Des de començaments del segle XIX gran part de la legislació va encaminada a obtenir aquestes transformacions. Aquest fet queda demostrat en els decrets de les Corts de Càdis dels dies 6 d'agost de 1811 i del dia 8 de juny de 1813.
4. Idea pròpia d'una personalitat com Jovellanos al seu informe.
5. Després de la guerra dels Matiners.
6. MALUQUER DE MOTES, C.: "Un intent d'imposició jurídica: la codificació civil (1812-1889)" dins *Revista de Catalunya*, 33, setembre, 1989, pp. 35-46.
7. És poc freqüent acabar l'estudi en aquestes dates però a Girona Montserrat Molí també ha fixat uns anys semblants: 1837-1854.

8. El 76,1% no arribaven als 10 jornals.
9. Es tracta d'una heretat a Castellserà de 300 jornals comprada per 900.000 rals; una altra a Anglesola de 231 jornals, anomenada les Cases de Barbens i rematada en 283.000 rals; una altra a la Fuliola de 263 jornals, anomenada Bonsué rematada en 308.000 rals; l'heretat Tarassó també de la Fuliola de 116 jornals i rematada en 204.000 rals, i l'heretat Almenara, prop d'Agramunt, rematada per 410.000 rals, entre altres menys importants. Rematades per Jaume Mestres i Cendrós de Barcelona, que esdevingué doncs el gran beneficiari de la desamortització urgellenca.
10. FELIU, Gaspar: *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*, I.E.I. Lleida, 1990, p.158. I també, MATEU i GIRAL, J: *La pagesia urgellenca abans del canal*, I.E.I. Lleida, 1982, pàg. 197.
11. Al voltant dels 2.500 rals/jornal podem trobar la terra campa de secà, l'horta de secà i la vinya; per 1.000 rals/jornal trobaríem solament erms, prats i boscos. La terra bona de regadiu és molt cara: podia arribar a una mitjana de 5.000 rals/jornal a l'Urgell, de 12.000 rals/jornal a la Seu d'Urgell o a Lleida, i de 9.000 rals/jornal a Balaguer. És clar que ja es tractava de terra d'horta de regadiu propera a rius i ben regada.
12. Solament serà rematat el dret a rebre la catorzava part dels fruits de l'heretat Marlet al terme de la Novella, que fins aleshores cobrava la comanda santjoanista Gran Priorat, i que ara serà rematada per Dom Lluís Fàbregues de Barcelona com a hereu de la casa esmentada. És a dir, que uns propietaris es tornen a fer amb la propietat sencera. Aquest dret fou rematat el dia 24 de novembre de 1849 i pagat en metàl·lic i en dues pagues. (Llibre de Cargo de l'Arxiu d'Hisenda de Lleida, núm. 1.823, pàg. 68).
13. Els agustins i els carmelites tenien solament finques urbanes.
14. Recordeu els estudis de Jaume Mateu i de Gaspar Feliu.
15. FERRER, Ll.: "Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (s. XVIII)" a *Estudis d'Història Agrària*, 4. Curial, Barcelona, 1983, pp. 104-5.
16. Pel cap baix perquè de les comunitats de Sant Martí de Maldà, Guimerà i Agramunt no es té notícia del capital prestat.
17. Entre els grans deutors urgellencs trobem:
Manuel Bergadà, del Vilet: 41.000 rals prestats per les monges de Vallbona.
Joan Borràs, del Vilet: 36.019 rals prestats per les monges de Vallbona.
Josep Isanda, de Tàrrega: 24.605 rals prestats per les carmelites de Tàrrega.
És clar que tots eren comerciants de primera categoria.
18. Es tracta de Jaume Mestres, de Barcelona, que adquirirà 1.045 jornals a l'Urgell.
19. Són Ramon Mestres Cendrós, d'Agramunt; Joan Baptista Clavé, resident a Barcelona però oriünd d'Anglesola, i Joan Puig, del Talladell.
20. Un total de 237 jornals pertanyents bàsicament al clergat secular, a curats i a parròquies. Van ser retornats gràcies al concordat amb la Santa Seu de 1851.
21. Amb tota la varietat de noms que els escrivans podien afegir-hi: pagès, hisendat, propietari...
22. Creiem que podrien servir d'exemple aquests hisendats locals.
23. Diputat durant el Bienni Liberal del partit de Josep Castejón.
24. Era tractant de bestiar boví i tenia sabateria. Adquirí una casa al carrer de la Mercè i una altra al carrer de Sant Agustí.
25. També era tractant de bestiar.
26. Josep Huguet era adroguer, i Francesc Monfà, propietari.
27. També fou diputat.
28. A més també comptava amb una botiga de pa i una d'espardenyes.
29. Escrivà i veí excel·lentíssim de Lleida.